

የካቲት

4ኛ ዓመት ቁጥር 2

ጥቅምት ፲፱፻፸፫

■ ስድስት ወር በሰማሊያ
እስር ቤት

■ የሚት ጣዬአንጉርጉር

■ አርማጭሆ ለአብዮቱ አደረ

«... አዩት ቅድመ አያቶቻችን ያወረሱንን በጉ ነገር ሁሉ መንከባ ከብና እንደአሰራሪነቱም አዳብረን ለመጪው ትውልድ የማስተላለፍ ግዴታ አለብን ... »

ዓድ ሊቀ መንበር መንግሥቱ ኃይለ ግርያም I

አዩት ቅድመ አያቶቻችን ካወረሱን አንዱ በንግግር ቋንቋ ለማካይነት ለአብዮታዊው ትውልድ የደረሰው የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ሥነ ቃል (Oral Literature) ነው።

የኢትዮጵያን ብሔረሰቦች ሥነ ቃል ማለትም ተረቱን፣ ምሳሌያዊ ንግግሩን ዕንቁቅልሹን፣ አፈ ታሪኩን፣ ሕዝባዊ ግጥሙንና ዘፈኑን ወዘተ. በጥልቀትና በጥራት በሳይንሳዊ መንገድ ለብሰቦና አጥንቶ ከባህላዊ ቅርስ መዘከርነቱ በተጨማሪ ለአዲሱ ለሻሊስታዊ የባህል ግንባታ እንዲውል ማድረግ ያስፈልጋል።

የዚህ ጽሑፍ ዓላማም አንዳንድ የሥነ ቃል ንድፈ ሐሳብ ግንዛቤን በመጠቀም ኢትዮጵያውያን ምሁራን በጉዳዩ ላይ እንዲያተኩሩበት ለማድረግና ሰፊው የኢትዮጵያ ሕዝብ ይህ የባህል ቅርስ የእሱነቱና የታሪኩ አሻራ መሆኑን ተገንዝቦ ምርቱን ከግርጹ በመለየት ተንከባከቦ እንዲይዘውና ለፈጠራ ሥራ እንዲያውለው ለማስገንዘብ ነው።

የሥነቃል ስያሜ ግንዛቤ

ለሥነቃል ብዙ አማራጭ ስያሜዎች በልዩ ልዩ ምሁራን ተሰንዝረዋል። ከነዚህም ውስጥ «አፋዊ ሥነ ጽሑፍ፣ አፋዊ ቅርስ፣ አፋዊ ድርሰት፣ ኪነ ቃል፣ ኪነተ ቃል፣ አፋዊ ኪነተ ቃል፣ አፋዊ ጥበብ ቃል፣ ቃላዊ ሥነ ጽሑፍ፣ ሥነ አንደበት ተውፊት፣ ሥነ ቃል...» የመሳሰሉትን ለመጥቀስ ይቻላል። ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን የያንዳንዱን አማራጭ ስያሜ ጠንካራና ደካማ ጉን ለመተንተን ሼክስፒየር እንዳለው ግን ጽጌረዳን በየትኛውም ስም ብንጠራት ጽጌረዳነቷ አይለወጥምና ዋናው ቁም ነገር ቃሉ ሳይሆን ስያሜው የሚያስተላልፈው መልእክት ላይ ነው። ሆኖም አንድ መልእክት ለማስተላለፍ ወይም ለአንድ ጽንሰ ሐሳብ ልዩ ልዩ ስያሜዎች በመስጠት አጥል ችግርና ያለመግባባት ከመፍጠር ይልቅ ባንዱ ስያሜ ላይ መስማማቱና መጽናቱ ተገቢ ነው። በዚህ

ሀ ጽሑፍ ውስጥ የምንጠቀምበት ስያሜ ሥነቃል የተሰኘው ነው። ከ'ሥነ' ጋር ልዩ ልዩ ቃላትን በማጣመር ብዙ ስያሜዎች በአማርኛ ቋንቋ ውስጥ እንደተፈጠሩ (ሥነ ጽሑፍ፣ ሥነ ጥበብ፣ ሥነ ሥርዓት፣ ሥነ ምግባር፣ ወዘተ.) ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ደግሞ እነ «ሥነ ልሳን፣ ሥነ ድምጽ፣ ሥነ ግጥም፣ ሥነ መንግሥት፣ ሥነ ሥዕል፣ ሥነ መዝናኛ ወዘተ.» ተቀባይነትና ተወዳጅነት እንዳገኙ ሁሉ 'ሥነ ቃል' የተሰኘው ስያሜም በቀላሉ ሊለመድና በሰፊው ሊሠራበት ይችላል።

የሥነቃል ጽንሰ ሃሳብ

ሥነ ቃል ምንድነው? አፈጣጠሩስ እንዴት ነው? ልዩ ባሕርይውስ ምንድነው? የሕልውናውስ መሠረት? እነዚህንና እነዚህን የመሳሰሉ የሥነ ቃል ጽንሰ ሐሳብ መሠረታዊ ጥያቄዎች በአእምሮአችን ውስጥ ድቅን እንደሚሉብንና በየበኩላችን የመሰለንን የተለያዩ መልስ እንደምንሰጥ ግልጽ ነው። እኛ ብቻ ሳንሆን የሥነ ቃል ጥናትና ምርምር ሊቃውንትም ከላይ የተጠቀሱትን የመሳሰሉ የሥነቃል መሠረታዊ ጥያቄዎች በየጊዜው እያነሱ ልዩ ልዩ መልሶች በየበኩላቸው ይሰጣሉ።

ፍሬድሪክ ኤንግልስ እንዳለው ሰውን ሰው ያደረገው፣ ለሕልውናው መሠረት የሆነውና ለዚህ የልዕልና ደረጃም ያደረሰው በእርግጥ ሥራ ነው። የሰው ልጅ በሥራ አማካይነት ፍላጎቱን፣ ሐሳቡንና ስሜቱን ለመግለጽ ቋንቋ (ንግግርን) ሊፈጥር ችሏል። በኤንግልስ አባባል «መጀመሪያ ሥራ፣ ቀጥሎም ከሥራ ጋር ንግግር፣ በእነኚህ በሁለቱ እጅግ በጣም አስፈላጊ ነገሮች ተጽዕኖ ነበር የዝንጀሮ አእምሮ ቀስ በቀስ ወደ ሰው አእምሮ የተቀየረው። በእጅግ በአንደበትከፍሎችና በአእምሮ ጥምረት በእያንዳንዱ ግለሰብ ውስጥ ብቻ ሳይሆን በኅብረተሰብም ውስጥ ሰዎች በየጊዜው በይበልጥ የተወሳሰቡ ድርጊቶችን ለማከናወን ሲያስችላቸው፣ እራሳቸውንም ለከፍተኛና ለላቀ ዓላማ ብቁ እንዲሆኑ አድርጓቸዋል።»

ስለሆነም የሰው ልጅ ፍላጎቱን፣ ሐሳቡን፣ ስሜቱን፣ ወዘተ. በቋንቋ አማካይነት ለመግለጽ መቻሉ ከሌላው እንስሳ የሚለይበት ዓይነተኛ ጠባዩ አድርጎታል። ቋንቋ የሐሳብ መግለጫና የዕለታዊ ግንኙነት መሣሪያ ብቻ ሳይሆን የአ

ንድ ጎብረተሰብ የተከማቸ የዕውቀት ቅርስ ከትውልድ ወደ ትውልድ ማስተላለፊያ ምን ዓይነት ነው። ከዕውቀት ቅርስ ማስተላለፊያ አንደኛውና ቀደምተኛው በቋንቋ (በንግግር) አማካይነት የሚገለጸው ሥነ ቃል ነው። የሰው ልጅ የዕውቀት ቅርሱን በጽሑፍ ማስተላለፍ የጀመረው ከኖረበት ዘመን ለህያሉ ሊታይ እጅግ በጣም ትንሽ ነው። ከሰድስት ሺ ዓመታት ለይበልጥም የሰው ልጅ ግን የዕውቀት ከምችቱን በቃል ለብዙ ሺህ ዓመታት ከትውልድ ወደ ትውልድ ሲያስተላልፍ ኖሯል። አሁንም በማስተላለፍ ላይ ይገኛል።

እዚህ ላይ እግረ መንገዳችንን ማስታወስ የሚገባን የሰው ልጅ ወደ ጽሕፈትና ዘመናዊ ሥልጣኔ ከመሸጋገሩ በፊት ለብዙ ሺ ዓመታት ያጠራቀመው ቁስ አካላዊና ሕሊናዊ (መንፈሳዊ) ባህል ከሥነ ቃል ሌላ እንደባህላዊ እንደ ጥበብ፣ ባህላዊ የምርት መሣሪያ፣ ባህላዊ የቤት አሠራር፣ ባህላዊ ልብስ፣ ባህላዊ መድኃኒት፣ ባህላዊ መዝቃና ጭፈራ፣ ባህላዊ ሥዕልና ቅርጽ ቅርጽ የመሳሰሉትን ሁሉ የሚያጠቃልል ሕዝባዊ ቅርስ መሆኑን ነው። አሁንም ቢሆን በሶሊዮ ኢኮኖሚክ ዕድገት ወደኋላ በቀሩ አገሮች ውስጥ ሥነ ቃልና የተቀሩት ባህላዊ ቅርሶች ከፍተኛ ሚና በመጫወት ላይ ይገኛሉ። እሩቅ ሳንሄድ ይህን ሐቅ እዚሁ አገራችን ውስጥ ልንገነዘበው እንችላለን።

ቋንቋ የምርት ተግባር ሂደት ውጤት እንደመሆኑ በቋንቋ አማካይነት የሚገለጸው ሥነ ቃልም፣ አንድ ጎብረተሰብ በአንድ በተወሰነ የታሪክ ወቅት ከምርት ተግባር፣ ከአካባቢና ከተፈጥሮ ጋር ስላለው ግንኙነት የተሰማውን ስሜት፣ ያለውን እምነትና ምኞት ለመግለጽ መጀመሪያ በግለሰብ ደረጃም ሆነ በቡድን በቃል ተፈጥሮ የማግበራዊ ፈጣሪነት፣ ባለቤትነትና ተገልጋይነት ባህርይ ያለው ከትውልድ ወደ ትውልድ ሲተላለፍ የመጣ አፍአዊ ቅርስ ነው። እርግጥ በአመዛኙ ስለ ሥነ ቃል ስንገነጋገር ጽሑፍ ባልዳበረበትና የሳይንስና ቴክኖሎጂ ዕውቀት ባልተሰፋፋ በትቀደም ባለው ዘመን ተፈጥሮ ለኛ ሲወርድ ሲዋረድ ስለመጣው አፋዊ ቅርስ ነው። ሆኖም አሁንም ሆነ ወደፊት በይዘትና በቅርጽ ቢለዋወጥና እንደ ቀድሞ ዘመን ሰፊ ማግበራዊ ግልጋሎት ባይኖረውም፤ የሥነ ቃልን ማግበራዊ ፈጠራና ግልጋሎት የዘመናዊ ሥነ ጽሑፍ መዳበርና መስፋፋት፣ የሳይንስና ቴክኖሎጂ ዕድገትና ዕርቀት መላው ለይመስለኝም። ከዚህም በተጨማሪ መገንዘብ ያለብን አንድ ሥነ ቃል ከትውልድ ወደ ትውልድ በሚተላለፍበት ጊዜ በልዩ ልዩ ምክንያቶች በከፊልም ሆነ እንዳንዴ በሙሉ የይዘትና የቅርጽ ለውጥ እንደሚያደርግ ነው። ለምሳሌ ከአብዮታችን ፍንዳታ በፊት የነበሩት እንዳንድ ነባር ሕዝባዊ ዘፈኖች ዜማቸው ያው ሆኖ ወይም በከፊል ተለውጦ በአብዮታዊ ይዘት ዘት በአሁኑ ወቅት ሲዘፈኑ መስማት የተለመደ ሆኖአል። እንዲሁም እንዳንድ ነባር ምሳሌያዊ ንግግሮች በአብዮታዊ ይዘት

ውም፣ የሥነ ቃልን ማግበራዊ ፈጠራና ግልጋሎት የዘመናዊ ሥነ ጽሑፍ መዳበርና መስፋፋት፣ የሳይንስና ቴክኖሎጂ ዕድገትና ዕርቀት መላው ለይመስለኝም። ከዚህም በተጨማሪ መገንዘብ ያለብን አንድ ሥነ ቃል ከትውልድ ወደ ትውልድ በሚተላለፍበት ጊዜ በልዩ ልዩ ምክንያቶች በከፊልም ሆነ እንዳንዴ በሙሉ የይዘትና የቅርጽ ለውጥ እንደሚያደርግ ነው። ለምሳሌ ከአብዮታችን ፍንዳታ በፊት የነበሩት እንዳንድ ነባር ሕዝባዊ ዘፈኖች ዜማቸው ያው ሆኖ ወይም በከፊል ተለውጦ በአብዮታዊ ይዘት ዘት በአሁኑ ወቅት ሲዘፈኑ መስማት የተለመደ ሆኖአል። እንዲሁም እንዳንድ ነባር ምሳሌያዊ ንግግሮች በአብዮታዊ ይዘት

ዊ ቅርስ የታሪክ አሻራና መለዩ ወዘተ. መሆኑን ነው።

ዝርዝር ትንታኔ ውስጥ ሳንገባ ለሥነ ቃል ፈጠራ፣ ሕልውናና ስርዓት መሠረታዊ የሆኑት አበይት ነገሮች፤

- ሁኔታ፣ ምክንያት፣ አጋጣሚ (Occasion, circumstance)
- ከዋኒ፣ ከዋኒዎች Performer, Performers
- ከዋኔ (Performance)
- ተደራሰብ (Audience)
- ድባብ (Atmosphere)
- የወል ትውስታ (Collective Memory)

ወዘተ. ናቸው። የእነዚህ ቅንጅት እንደሥነ ቃል ዓይነት ሊለያይ ቢችልም ለየ

የሥነ ቃል መርሆች

«ቅርስን መንከባከብ ማለት ራስን የቅርስ ቁራኛ ማድረግ ማለት አይደለም» ሌኒን

«ሥነ ቃል ህያውና የሚያድግ የሰፊው ሠራተኛ ሕዝብ ጥበብ ነው»

«ሥነ ቃል የነበረና ወደፊትም የሚኖር የመደብ ትግል ነፁብራቅና መሣሪያም ጭምር ነው»

«ሥነ ቃል ያለፈውን ብቻ የሚያስተጋባ ሳይሆን የጊዜውንም ሁኔታ አጥልቶ የሚያሳይ ነው»

ተተክተው ይገኛሉ። ለምሳሌ ያህል «ዘር ከልጁም ይሰባል» የተሰኘው «መደብ ከልልጁም ይሰባል» የተባለውን ሐቀኛ ማርክሳዊ ሌኒኖዊ ምሳሌያዊ ንግግር አስገኝቷል።

ይህን ከላይ የተገለጸውን ሐቅ በማስመልከት የሥነ ቃል ጥናትና ምርምር ታዋቂ ሊቅ የሆኑት Dorson M. Folklore and-Folklife በተሰኘ መጽሐፋቸው ውስጥ፤

«ሥነ ቃል ያለፈውን ብቻ የሚያስተጋባ ሳይሆን የጊዜውንም ሁኔታ አጥልቶ የሚያሳይ ነው...»

«ሥነ ቃል ሕያውና የሚያድግ የሰፊው ሠራተኛ ሕዝብ ጥበብ ነው...»

«ሥነ ቃል የነበረና ወደፊትም የሚኖር የመደብ ትግል ነጸብራቅ መሣሪያም ጭምር ነው...» ሲሉ የሥነ ቃልን ምንነት ገልጸዋል።

እንግዲህ እስካሁን የተመለከትነው የሥነ ቃል ዓይነተኛ ባሕርይ ቃላት፣ አንድ በታዊ፣ ማግበራዊ፣ ያለፈ ትውልድ አፋ

ትኛውም ሥነ ቃል በጣም መሠረታዊ ነገሮች ናቸው። የሥነ ቃልን ይዘትና ቅርጽ የሚወስኑትም እነሱ ናቸው። ለምሳሌ የሙሾን ከንዋኔ ብንመለከት ለሥነ ቃል ፈጠራ፣ ሕልውናና ስርዓት ዓቢይ የሆኑትን መሠረታዊ ነገሮች በጥላህ ልንረዳ እንችላለን።

የሥነ ቃል ምዝገባና ጥናት አስፈላጊነት

በመደብ በተከፋፈለ ጎብረተሰብ ሦስት ዓይነት መሠረታዊ የባህል ቅርስ ግንዛቤዎች ይገኛሉ።

የመጀመሪያው ዓይነት የባህል ቅርስ ግንዛቤ የአድጋሪው ገዥ መደብና ለተወሰነ ጊዜ የሱ መሣሪያ የሆነው ወግ አጥባቂው የጎብረተሰብ ክፍል ሥነ ልቦናዊ እምነትና አመለካከት ነው። ይህ ዓይነቱ ግንዛቤ ከትውልድ ወደትውልድ ሲወርድ ሲዋረድ የመጣው የባህል ቅርስ ሁሉ እንከን የማይወጣለት፤ «አሜን» ተብሎ መቀበልና መተላለፍ ያለበት መሆኑን ባንድ በኩል ይለፍፋል። በሌላ በኩል ደግሞ ወቅታዊና ተራማጅ የባህል ግንዛቤን

በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ መንገድ ይቃወማል። ይህም ምልክት የሆነው የባህል ቅርስ ግንዛቤ ልዩ ልዩ ገጽታ ያለው ሲሆን የአድጋሪው ገዢ መደብ ሥርዓት ማስጠበቂያና ዕድሜ ማራዘሚያ በመሆኑ በተለይ በፊውዳሉ ሥርዓት ጉልቶ ይታያል። በካፒታሊዝም ሥርዓት ቢሆን ሊምፔሬያሊዝም ለፊው ሕዝብ ነቅቶና ተደራጅቶ ለመብቱና ለነፃነቱ፣ ለፍትሕና ለዲሞክራሲ አስምሮውን ለማድንዘዣና ወጪውን ለማኮላሻ በዚህ አድጋሪ የባህል ቅርስ ግንዛቤ በሰፊው ይጠቀምበታል።

የሁለተኛው የባህል ቅርስ ግንዛቤ መሥራቾችና ተከታዮች ደግሞ በመሠረቱ የፊውዳሊዝምና የካፒታሊዝም ሥርዓተ ማኅበራት ተቃዋሚዎች ሆነው የማርክሲዝም ሌኒንዝምን ፍልስፍና የተሳሳተ አቅጣጫ ለማስደዝ የተነሱ አናርኪስቶች ነበሩ። በዚህ ግንዛቤ መሠረት በአንድ አገር አብዮት ተካሂዶ ወዝ አደሩ ሥልጣን ከፍጠጠ አርጌው ስልተምርት ብቻ ሳይሆን፣ የአድጋሪው የምርት ግንኙነት ነጸብራቅ የሆነው ነባሩ ባህል በሙሉ ተደምስሶ በአዲስና ተራማጅ የወዝ አደር ባህል መተካት አለበት የሚል ነው ከሞላ ጉድል።

በታሪክ ውስጥ የዚህን የተሳሳተ ባህል ግንዛቤ በይፋ በሥራ ላይ ለማዋል የተሞከረው በታላቁ የጥቅምት አብዮት ማግስት በነበሩት ጥቂት ዓመታት በሩሲያ ውስጥ ነበር። በወቅቱ የነበሩት የዚህ ግንዛቤ መሥራቾችና ተከታዮች ያለፈው የሩሲያ ባህል በሙሉ ከወደቀው ሥርዓት ጋር አብሮ መደምስስ እንዳለበትና በዓለም ከፍተኛ ዝናን ያተረፉት የነፋሴልና ማይክል አንጂሎ፣ የነጅከስፒርና ቶሎስቶይ፣ የመሳሰሉት ክላሲክ የሥነ ጥበባት ወጪ ቶች ሁሉ ለወዳደሩ ንጹህ፣ ያልተጻቀ ለና ያልተከለሰ የወደፊት ባህል ሲባል መውደም አለባቸው ብለው ይሟገቱና በተግባር ለመተርጉምም ይፍጩ። ነበር። ሆኖም ይህ የተሳሳተ የባህል ግንዛቤ በነሐኒንና የቦልሼቪክ ፓርቲ ከፍተኛ ርዕዮተ ዓለማዊ ትግል ከጥቂት ዓመታት በኋላ በሩሲያ ወዳደርና ሰፊ ሕዝብ ፊት ተጋልጦ ራቂቱን ቀርቷል። ከዚህ ግንዛቤ መሥራቾችም መካከል ውለው አድረው ወደ ትክክለኛው ማርክሳዊ ሌኒኖዊ የባህል ግንዛቤ ራሳቸውን ለውጠውና አቋማቸውን አስተካክለው ከፍተኛ የሥነ ጽሑፍ፣ በአጠቃላይ የሥነ ጥበባት አስተዋጽኦ ለማበርከት የበቁ ይገኙባቸዋል።

ይህ ዓይነቱ የተሳሳተ የባህል ግንዛቤ በሩሲያ አብዮት ብቻ ሳይሆን፣ በከፋና በሚያሳዝን ሁኔታ በቻይና «የባህል አብዮት» ወቅትም ታይቷል።

ሶስተኛውና ትክክለኛው «የባህል ግንዛቤ» እነ ሌኒን፣ እነ አናቶሊ ሉናቻርስኪና በአጠቃላይ የሩሲያ የቦልሼቪክ ፓርቲ አባላት ምሁራን ከታላቁ የጥቅምት አብዮት በፊትና ከአብዮቱ ፍንዳታ በኋላ የተከራከሩበት፣ ያስተማሩበትና በተግባር የተረጉሙት ሐቀኛ ማርክሳዊ ሌኒኖዊ ትንታኔ ነው።

ዝርዝር ውስጥ ሳንገባ ይህ ማርክሳዊ ሌኒኖዊ የባህል ግንዛቤ የሚያስተምረን መሠረታዊ ሐቅ በአንድ በኩል በአንድ አገር የወዝአደር አብዮት በመካሄዱና ድል በማድረጉ ብቻ የአርጌውን ሥርዓተ ማኅበር ባህል ሙሉ በሙሉ ለማውገዝና ለማውደም መከጀል ቀናናዊነትና ኢ—ላይ ንሳዊ አስተሳሰብ ከመሆኑም በላይ ተራማጁ የወዝ አደር ባህል ከባዶ ነገር ተነስቶ ሊፈጠር ከቶውንም የማይቻል ነገር መሆኑን ነው። በሌላ በኩል ደግሞ ይህ የባህል ግንዛቤ የአርጌውን ሥርዓተ ማኅበር መልካሙንና ጠቃሚውን የባህል ቅርስ መጠበቅ፣ መንከባከብና ከትውልድ ወደትውልድ እንዲተላለፍ ማድረግ ማለት የአድጋሪው ሥርዓት ትዝታ፣ ፍጽቆት ውዳሴና መግሳ ብሎም ለአብዮት ቡርቦራና ቅልበሳ የቅስቀሳ መሣሪያ ማመቻቸት አለመሆኑን ያስተምረናል። ከባህል ቅርስነቱ ባሻገር ለአዲሱ የወዝአደር ባህል ግንባታ መሠረት እንዲሆንና ለፈጠራ ሥራ አስተዋጽኦ እንዲያደርግ ምርቱን ከግርዶ በመለየት በሥርዓት መጠበቅ፣ መንከባከብ፣ ማስራጨትና ማዳበር አለብን ማለት ነው። ታላቁ ሌኒን፤

—«... የወዝ አደሩን ባህል ለመፍጠር የሚያስችለን መላው የሰው ልጅ የፈጠራውን የባህል ዕድገት በትክክል በማወቅና በማስተላለፍ መሆኑን በሚገባ እንገነዘባለን።»

—«... 'ሃዋሪያቱ'። ለባህል ቅርስ ከማንም የበለጠ ተንከባካቢና ታማኝ ዘበኞች ናቸው።... ሆኖም 'ሃዋሪያት' የባህል ዘበኝነታቸው እንደ አርጌ ፋይል የመዝገብ ቤት ዘበኞች አለመሆኑ ግልጽ ነው።»

ቅርስን መንከባከብ ማለት ራስን የቅርስ ቁራኛ ማድረግ ማለት አይደለም።»

—«... በባህል ረገድ የችሎላና የጭፍን እርምጃ ከሁሉም የበለጠ አደገኛ ነው። በማለት 3ኛውን የባህል ግንዛቤ አብራርቶታል።»

ይህን ሐቀኛ ማርክሳዊ ሌኒኖዊ የባህል ግንዛቤ ከሚከተሉት ተራማጅ አገሮች አንዷ አብዮታዊት ኢትዮጵያ መሆኗን የኢትዮጵያ ብሔራዊ ዲሞክራሲያዊ አብዮት ፕሮግራም ከታወጀበት ጊዜ ጀምሮ በየጊዜው በማገሥት ደረጃ የወጡትን

ጽሑፎች በተለይም በኢሠፓክቲ ጉላዎችና በማዕከላዊ ኮሚቴው መደበኛ ስብሰባዎች ላይ የቀረቡትን የአብዮታዊ መሪ ያችንን ጠቅላላ ሪፖርቶችና የተላለፉትን ውሳኔዎች መመልከቱ ይበቃል።

ከላይ በተጠቀሰው ማርክሳዊ ሌኒኖዊ ፍልስፍና መሠረት የአንድ አገር ሠርቶ አደር ባህል በይዘቱ ወዳደራዊ ዓለማዊ ፋዊና በቅርጹ ደግሞ ብሔራዊ ከመሆኑም በላይ የሠርቶ አደሩ ተራማጅ ባህል ሊፈጠር፣ ሊዳብርና ለዕልና ሊኖረው የሚችለው ራሱ ከገረሰለው አርጌ ሥርዓት ውስጥ መልካም መልካሙን ተንከባከቦ በመጠበቅና ለአዲሱ ባህል ግንባታ በማዋል

* ከጥቅምቱ አብዮት በፊት የሩሲያ ማርክሲስቶች በተቃዋሚዎቻቸው አንዳንዴ ይጠሩበት የነበረው የአሽመርና የሽመጥ የቅጽል ስም «ሃዋሪያት በመባል ነበር።»

በአዲሱ ሥርዓት ገንባታ ሂደት ውስጥ ያገኘውን ባህል በማሳበርና በማጥፋት የሰው ልጅ በጠቅላላው ካፈራው ባህል ውስጥ ደግ ደግን እየቀሰሙ ከራሱ ባህል ጋር በግጣጣምና በማዋሐድ መሆኑን ሌኒንና ተከታዮቹ ምሁራን ደግመው ደጋግ ሙሉ አስተምረውናል። ከዚህም በቀር ሌኒን በሐቅ እንዳለው ሥልጣን ለወበጠ ማሥራት መረት፣ ቤት፣ ገብረት፣ ገንዘብ በአጠቃላይ ቁስ አካላዊ ሀብት መውሰድ (Nationalize) ማድረግ ቀላል ነው። በአንጻሩ ገን ከባዱና የማይ

ቃል በሰፊው ተገልግሏል። አሁንም ይገለገላል።

አንድ ጎብረተኛ በአንድ በተወሰነ የታሪክ ወቅት የነበረበትን የፖለቲካ ፣ የኢኮኖሚና የሶሻል ሁኔታ፣ የደረገውን ዕድገትና መሻሻል ለማወቅ የሥነ ቃል ጥናት በጣም ይጠቅማል። የታሪክ ሊቃውንት፣ እንትሮፖሎጂስቶች፣ ሶስዮሎጂስቶች፣ ሳይኮሎጂስቶች፣ የሥነ ልቦና ጥናት የሥነ ጽሑፍ አዋቂዎች፣ የሙዚቃ ሊቃውንት ወዘተ. በዚህ ቃላዊ ቅርስ አማካይነት የአንድን ብሔር ወይም ብሔረሰብ ታሪክ፣ ባህል፣ ቋንቋ፣ ሥነልቦና ወዘተ. በከፊልም ቢሆን ይመራመሩ በታላል። ለእነዚህ የማህበራዊ ሳይንስ ዘርፎች ሥነ ቃል የሚሰጠው አስተዋጽኦ በቀላሉ የሚገመት አይደለም።

በመደብ በተከፋፈለ ጎብረተኛው ውስጥ ባንድ በኩል የአድጋሪው ገዢ መደብ ትምክህትና ጭቆና፣ በሌላ በኩል ደግሞ የሰፊው ሕዝብ እርሮ፣ ብሶት፣ ጎዘን፣ ደስታ፣ አለችታና ተስፋ፣ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ መንገድ በሥነ ቃል አማካይነት ስለሚንጸባረቅ የሥነ ቃል ምዝገባና ጥናት እጅግ አስፈላጊ ሆኖ ይገኛል። ለምሳሌ «ተልባ ቢንጫጫ ባንድ ሙቀጫ»ና «ድር ቢያብር አንበሳ ያስር» የመሳሰሉ የመደብ ትግልን የሚያንጸባርቁ ምሳሌያዊ ንግግሮች በሥነ ቃል ውስጥ በብዛት ይገኛሉ።

ሥነ ጽሑፍ ባልተለመደበትና ባልተስፋፋበት ጎብረተኛው ውስጥ ቃል ለማስተማሪያነት ያገለግላል። በአፈ ታሪክ፣ በተረት፣ በዕንቁቅልሽ፣ በምሳሌያዊ ንግግር ወዘተ. አማካይነት ሕፃናት ስለእንስሳት፣ አትክልት፣ ከዋክብት፣ ስለሥነምግባር፣ ስለጀግንነት፣ ስለሀገር ፍቅር ወዘተ. በቀላሉ ይማራሉ።

በመሠረተ ትምህርት ዘመቻም ቢሆን ሰፊውን ሕዝብ ከማይምነት ለማላቀቅ በሚደረገው ጥረት ሥነ ቃል አገልግሎት ላይ የማይውልበት ምክንያት የለም። የማስተማሪያ መጻሕፍት ምርቱን ከግርዶ፣ ጠቃሚውን ባህል ከጎጂው በመለየት በአካባቢው የሚነገሩትን ዕንቁቅልሾች አፈታሪኮች፣ ምሳሌያዊ ንግግሮች መሠረት በማድረግ በየብሔረሰቡ ቋንቋ ቢዘጋጁ ሕዝቡ ባህሉን እንዲያውቅ ከመርዳቱም በላይ ለማስተማርም በጣም ይቀላል።

ከዚህም በቀር ሕዝቡም ሥነ ቃል ባህላዊ ቅርስ መሆኑን ተረድቶ ምርቱን ከግርዶ በመለየትና እንከባከቦ በመያዝ አዲስ ተራማጅና ዲሞክራሲያዊ ባህል ለመገንባት ያስችለዋል።

የኢትዮጵያ ልዩ ልዩ ብሔረሰቦች ሥነ ቃል በጣም የበለጸገ ከመሆኑም በላይ የሰፊውን ሕዝብ ሥነ ልቦናዊ ዓለም ያንጸባርቃል። ስለዚህም የማርክሲዝም ሌኒንዝም ርዕዮተ ዓለምን ለሰፊው ሕዝብ ማሰራጨና ማዋዋጫ ይሆን ዘንድ ሥነ ቃል መመዝገብና መጠናቀቅ አለበት።

ሥነ ቃል ለታሪክ ጥናትና ምርምር እጅግ ጠቃሚ የሆነ ፍንጭ ይሰጣል። ለሶሻል ሳይኮሎጂ፣ ለእንትሮፖሎጂ፣ ለሶሻል ሳይኮሎጂ፣ ለሕግ፣ ለፈጠራ ጥበባት ወዘተ. ጥናትና ምርምር ይጠቅማል።

ሥነ ቃል ለኪነታዊ ሥነ ጽሑፍ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው። ያንድን ብሔረሰብ ወይም ብሔር ሥነ ቃል ጠንቅቆ ማወቅ በተለይ ለሕዝባዊ ደራሲ የፈጠራ ሥራ ይዘትና ቅርጽ አስፈላጊ መሆኑን ማክሊም ጎርቢ በሰፊው አስረድቷል። ልማዳዊ እምነቶች፣ ያገር ወጎች፣ ተረቶችና አፈ ታሪኮች ለፈጠራ ሥነ ጽሑፍ መነሻ የሚሆኑ ጠቃሚ ሐሳቦች በውስጣቸው ይገኙባቸዋል። ምሳሌያዊ ንግግሮችም ለሥነ ጽሑፍ ውበት፣ ጥልቀትና አስደላችነት የማይናቅሉ ሚና አላቸው። ሥነ ቃልን መሠረት በማድረግ ታላላቅ ቲያትሮችና ድራማዎች፣ አፔራዎችና የባሌት ዳንሶች በዓለም ላይ ተሠርተዋል። ከጥንታዊ ግሪክ እንስቶ እስከ ዛሬ ድረስ ሥነ ቃል ለተውኔት ሙያ መስፋፋት ታላቅ አስተዋጽኦ አድርጓል። ቅድመ አያሌ ኢትዮጵያዊ መሆኑ የተረጋገጠው የታላቁ ሩሲያዊ ባለቅኔ የአሌክሳንደር ፑሽኪን ሥራዎች በሩሲያ ሥነ ቃል ላይ የተመሠረቱ ናቸው። የታወቀው የእንግሊዝ ጸሐፊ ተውኔት ሼክስፒየርም ድራማዎችን የጻፈው አፈታሪኮችና ልማዳዊ እምነቶችን፣ ወጎችንና ንግግሮችን መሠረት በማድረግ ጭምር ነው። ከዚህም በቀር እንደ ምሴ ሶዩንካ፣ አፔሼና ኑጉጊ ያሉ አፍሪካውያን ደራስያን በኪነታዊ ሥነ ጽሑፍ ችው በየአገራቸው ሥነ ቃል በጣም ይጠቀማሉ። ዘመናዊ ሙዚቃና ተውኔት ከመጀመሪያውም ቢሆን መሠረቱ ሥነ ቃል ነው።

ቻለው ሰው ውስጥ ያለውን ሕሊናዊ (ማንፈሳዊ) ሀብት መውረሱ ላይ ነው። የባህል አብዮት ረጅም ጊዜ የሚፈጅ፣ በጥንቃቄና በእርጋታ የሚካሄድ በሶሻል ሳይኮሎጂ ላይ የተመሠረተ ሳይንሳዊ የርዕዮተ ዓለም ትምህርት የሚጠይቅ የአዝጋሚ ለውጥ ባህርይ ነው።

ሥነ ቃል ሰው በማህበር መኖርና ሥራዎችን ግክናውን ከጀመረበት ጊዜ አንስቶ ከዕለት ኑሮውና ከአካባቢው ጋር ስላለው ግንኙነት ያለውን ስሜት፣ ደስታ፣ ጎዘን ፍቅር፣ ጀግንነት፣ ወዘተ. በመግለጽ በማገልገል ላይ ይገኛል። የሰው ልጅ ባለበት ሁሉ ልደት፣ ዕድገት፣ ሞት፣ ደስታ፣ ጎዘን፣ ሥራ፣ ወዘተ. ስላለ በእነዚህ አጋጣሚዎች ሁሉ ማህበረሰቡ በተለይም በጋርያሽ፣ በባሪያ አሳዳሪውና በፊውዳሉ ሥርዓተ ማህበራት ዘመን ትምህርትና ሥነ ጽሑፍ ባልተስፋፋበት፣ ዘመናዊ ሳይንስና ቴክኖሎጂ ባልዳበረበት ወቅት በሥነ

ለመዘቃም ሊቃውንት ሥነ ቃል ከፍተኛ አስተዳደር ያደርጋል። ባህላዊ ሕዝባዊ ዘፈኖችንና ዜማዎችን በማጥናትና እነሱን መሠረት በማድረግ ነው እዳዲስ ዘፈኖችንና ዜማዎችን፣ መዘቃዎችንና አፎካዎችን ለማውጣት የሚቻለው የአገራችን የሠርገ፣ የልቅሶ፣ የአረሀ (ላሊ በላ) የቃልቃ፣ ወዘተ. ሥነ ቃላት ለመዘቃ፣ ለድራማ በአጠቃላይም ለሥነ ጥበባት መዳበር ሊያደርጉ የሚችሉት አስተዋጽኦ በቀላሉ ሊይገመትም። እነሱንም መሠረት በማድረግ አጭርና ረጅም ልብ ወለድና የቲያትር ድርሰቶችን፣ መዘቃዊ ድራማዎችን ወዘተ. መድረስ ይቻላል። በአገራችን እያሉ አፈታሪኮች፣ ልማዳዊ እምነቶች፣ ባህላዊ ዘፈኖችና ሕዝባዊ ግጥሞች ይገኛሉ። የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች የሥነ ቃል ቅርስ በሥርዓት ሲሰበሰብና ሲጠና ዚነታዊ የሥነ ጽሑፍ፣ የመዘቃ የሥዕል ወዘተ. የፈጠራ ሥራዎች መውጣታቸው አይቀርም።

በለሆነም የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ሥነ ቃል (ግጥሙ፣ ዘፈኑ፣ ተረቱ፣ ዕንቅፅ ልሹ፣ አፈ ታሪኩ፣ ምሳሌያዊ ንግግር፣ ባህላዊ ወገኑ ወዘተ) በአስቸኳይ ካልተሰበሰበና ካልተመዘገበ የየብሔረሰቡ ታሪካዊና ባህላዊ የሥነ ቃል ቅርስ ሊጠፋ ይችላል።

ለሥነ ቃል ምዝገባና ጥናት ብዙ አገሮች በተለይም የሶቪየት አገሮች ከፍተኛ ትኩረት የሚሰጡት በመሆኑ ትምህርቱ በዩኒቨርሲቲ ደረጃ ይሰጣል። ከዚህም በላይ ልዩ ልዩ ድርጅቶችና የሥነ ቃል ስብሰቦች «ባንኮች» ተቋቁመውለታል። ዩኒቨርሲቲ የመሳሰሉ ዓለም አቀፍ ድርጅቶችም የገንዘብና የባለሙያዎች ድጋፍ፣ የቋንቋና የሥነ ቃል ጥናትና ምርምር ማዕከሎችና የሥነ ቃል ማጠራቀሚያ «ባንኮች» አቋቁመዋል። በአፍሪካም ውስጥ የሶቪየት የአፍሪካ አገሮች ቋንቋዎችና የሥነ ቃል ጥናትና ምርምር ማዕከሎች ሲገኙ፣ አንደኛው ኢትዮጵያ መሥራች አባል የሆነችበት የምሥራቅ አፍሪካ አገሮች የሥነ ቃልና የአገሮች ብሔራዊ ቋንቋ ጥናትና ምርምር ማዕከል ነው።

የሥነ ቃል ዓይነትና ይዘት

በአንድ ዓይነት የሶቪየት ኢኮኖሚ የዕድገት ደረጃ ላይ የሚገኙ ብሔሮች ወይም ብሔረሰቦች የሥነ ቃል ዓይነትና ይዘት ይቀራረባል። ከዚህም በቀር ጉረቤታዎች በሆኑ ብሔሮችና ብሔረሰቦች መካከል ባለው የመሬት ድንበረተኝነት፣ የቋንቋ ቅርበትና ንክኪ፣ የሃይማኖት፣ የታሪክና የባህል ግንኙነት፣ የሕዝብ ፍልሰትና ጋብቻ፣ የንግድ ልውውጥ፣ ጦርነት፣ ወረራ ወዘተ. በሚያስከትለው መወራረስና መዋዋስ ሥነ ቃላቸው በዓይነትም ሆነ በይዘት በጣም ይመሳሰላሉ። በዓለም አቀፍ ደረጃም ቢሆን በጦርነት፣ በቅኝ ግዛት፣ በሃይማኖት፣ በንግድ ልውውጥ፣ በባህል ግንኙነት፣ በሕዝብ መገናኛ ዘዴዎችና በትርጉም ወዘተ. አግካይነት የብዙ አገሮች ሥነ ቃል አንዳንድ ይመሳሰላል።

ሆኖም ከዚህ ሁሉ መቀራረብ፣ መመሳሰል፣ መወራረስና መዋዋስ ባሻገር እያንዳንዱ ብሔረሰብ ታሪኩን፣ ባህሉን፣ እምነቱን፣ ኑሮውን፣ መልካሙን ያደርጋል። ሥነ ልቦናዊ አመለካከቱን ወዘተ. የሚያንጸባርቅበት የራሱ የሥነ ቃል ዓይነት ይዘትና ቅርጽ አለው። ይህ ግንዛቤ የኢትዮጵያን ብሔረሰቦች የሥነ ቃል ዓይነትና ይዘት ያካትታል።

ከኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ለምሳሌ የአንዱን—የአማራን ሥነ ቃል ብንወስድ ከተረቶች፣ ከዕንቅፅልሾች፣ ከአፈ ታሪኮች፣ ከምሳሌያዊ ንግግሮች፣ ከሥራ፣ ከአደን፣ ከጀግንነት፣ ከሠርገ፣ ከልቅሶ፣ ወዘተ. ሕዝባዊ ግጥሞችና ዘፈኖች ሌላ የአዝማሪ፣ የላሊበላ፣ የለማኝ፣ የጥንቆላ፣ የዝየራ፣ የበዓላት፣ የአምላኮች፣... ግጥሞችና ዘፈኖች ይገኛሉ። ከዚህም በቀር በዚህ ብሔረሰብ ልዩ ልዩ የእስጥ አገገ፣ የመሐላ፣ የእርግማንና የምርቃት፣ የልጆች ጫዋታ ወዘተ. የሥነ ቃል ዓይነቶች አሉ።

መደምደሚያ

ሥነ ቃል በተወሰነ የታሪክ ወቅት የአንድን ብሔረሰብ ወይም ብሔር፣ የታሪክ የኢኮኖሚና የፖለቲካ፣ የማኅበራዊና የባህል ደረጃና ዕድገት ወዘተ. በከፊል ያንጸባርቃል። በለሆነም ይህንን በጣም አስፈላጊ አፋዊ ቅርስ እንዴት ማጥናት እንደሚገባ በደንብ ማወቅ ያስፈልጋል። በመሠረቱ ሥነ ቃል አጥኝ በሥነ ቃል ጥናት ከፍተኛ ትምህርት ያለው መሆን ይገባዋል። በሚያጠናው ብሔረሰብ መሀል ለብዙ ጊዜ ተቀምጦ ታሪኩን፣ ቋንቋውን፣ ባህሉን በተለይም የብሔረሰቡን ማኅበራዊ ሥነ ልቦና በሚገባ ማወቅ አለበት።

የሥነ ቃል አጥኝ ሥነ ቃል ለምን እንደሚጠና በቅድሚያ ማወቅ አለበት። የሚሰበሰባቸውን የሥነ ቃል ዓይነቶች መለየትና ስለነሱም አጥጋቢ ዝግጅት አድርጎ መነሳት ይገባዋል። እንደ ሥነ ቃሉ ዓይነት የአጠናኝ ሁኔታ መቀየስና የአጭርና የረጅም ጊዜ ዕቅድ ማውጣት ያስፈልጋል።

ገዋል። አስፈላጊዎቹን መመዝገቢያ መሣሪያዎች፣ ፎቶዎች ወዘተ. በቅድሚያ ማዘጋጀት ይኖርበታል።

ሥነ ቃል ከትውልድ ወደ ትውልድ ሲወርድ ሲዋረድ በአፍ ሲተረክ የመጣ የብዙ ዘመን ቅርስ ነው። ስለሆነም የተነገረው እንዳለ መመዝገብ ይኖርበታል። ማሻሻል፣ ማረም፣ መቀነስ ወይም መዉመር በፍጹም አይገባም። ሥነ ቃሉን ለሚያዳምጥ ወይም ለሚያነብ ገራ የሚያጋባ ነገር ካለ ሥነ ቃሉ መዉረሻ ላይ ግብራሪያ መስጠት ይቻላል። ለምሳሌ ጥንታዊ ቃል፣ ያነጋገር ፈሊጥ፣ የሰዋሰው አሰካክ፣ የተጸውለ ስም (የሰውና የቦታ) ልዩ የታሪክ ወቅት ወዘተ. በሥነ ቃሉ ውስጥ ሲያጋጥም በመዉረሻ ላይ ግብራሪነት ይቻላል። ከዚህም በቀር አንድ ዓይነት ሥነ ቃል የተለያየ ይዘትና ቅርጽ ካለው ሁሉንም ዓይነት መመዝገብ እንጂ አንዱን መርጦ ሌላውን መተው አይገባም። ለምርምርና ጥናት ያገለግላል። በቴፕ የተቀዳም ሥነ ቃል ወደ ጽሑፍ በጥንቃቄ መገልበጥ ይገባዋል። ሳይዘሉ፣ ሳይጫወቱ፣ ሳይቀንሱ፣ ከዚህም በቀር በቴፕና በፊልም ለተቀረጸ ሥነ ቃል ይዘቱን በአጭር የሚገልጽ የካርድ ካታሎግ ማዘጋጀት ያስፈልጋል። በበለጸጉት አገሮች የሥነ ቃል መዝገብ ቤት አለ። በሥነ ቃል መዝገብ ቤት ውስጥ በሳይንሳዊ ምዝገባ ዘዴ፣ ግለት በአገር፣ በቦታ በዓይነት፣ በይዘት፣ በመጠሪያ ስም፣ ወዘተ. በካርድ፣ በቴፕ፣ በሽክላ፣ በስላይድ፣ በቪዲዮቴፕ፣ በፊልም ወዘተ. በፊልማት ሕትመት ተከተል ለምርምርና ለጥናት በአመቸኛ በቀለል አሠራር ማንኛውም ዓይነት ሥነ ቃል ተመዝግቦ ይቀመጣል።

ሥነ ቃልን ከቃሉ፣ ከዜግውና አብሮት ከሚገኘው አካባቢ ጋር መመዝገብ ይገባል። ለምሳሌ በአንድ በአገራችን ባህላዊ የቀብር ሥነ ሥርዓት ላይ የሙሾ አውራጃዎን ግጥምና ዜማ ብቻ መመዝገብ በቂ አይደለም። የአካባቢውን ከንዋኔና ሁኔታ ሁሉ አብሮ መቅረጽ ያስፈልጋል። ስለሆነም ለዘመናዊ የሥነ ቃል ምዝገባ፣ ጥናትና ምርምር በሙያው የሰለጠነ የሰው ኃይልና እንደ ቴፕሪኮርድና የፊልም ማንኛ ዓይነት በገድ ያስፈልጋል።

(እድ አስፋ ገብረ ግርያም ተሰማ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አካዳሚ ጊዜያዊ ጥናትና የኢትዮጵያ ደራሲያን አንድነት ማኅበር ጥናትና ጽሑፍ ናቸው።)